

INDHOLD

Indledning	4
Truslen fra Barbariet	6
Danmark og kampen mod de nordafrikanske sørøvere	
Kulturmøder og indvandring til en marginal verdensstad.	14
Mennesker strømmer til København	
Forførende farlige forbindelser	22
Om seksualitet og moral	
Furier og føjelige fruer	28
Nye kvinderoller og -idealer	
Carl von Linné og menneskeaben	34
Naturen sættes i system	
En moderne naturforsker i Det Lykkelige Arabien	36
Om videnskabelig nysgerrighed og store opdagelser	
Guds vredes riis	44
Pest og statsmagt	
Magtens iscenesættelse	50
Den enevældige danske kongemagt	
Trykkefrækheden	56
Eksperimenter med ytringsfrihed	
Teselskabet	62
Handel binder verden sammen	
Det teknologiske kapløb	70
Den hemmelige kanonfabrik	
Store ambitioner på fallittens rand	
Industrispionage med kongelig tilladelse	
Verdenskort	78

Kilder, opgaver og undervisningsforløb:
www.farligeforbindelser.skoletjenesten.dk

TRUSLEN FRA BARBARIET

– DANMARK OG KAMPEN MOD DE NORDAFRIKANSKE SØRØVERE

Danske handelsskibe ved Afrikas Horn er i disse år plaget af moderne sørøvere. I 1700-tallet hærgede nordafrikanske korsarer i Middelhavet. De tog danskere som slaver og truede landets økonomi.

●●● „Jeg arme og elendige slave falder underdanigst til Eders fødder, bedende for Jesu Christi, at de dog ville forbarme sig over mig elendige slave, som den 15. juli 1719 blev opbragt på et hamburgsk skib og ført til Algier.“

Sådan begynder styrmanden og københavneren Friderich Helt sit klagebrev til sin søster og svoger. En ulykkelig skæbne havde ramt Friderich Helt. Handelsskibet, som han gjorde tjeneste på, blev kapret af algierske sørøvere – de såkaldte korsarer. Friderich Helt og resten af besætningen blev efterfølgende solgt som slaver i Nordafrika.

Korsarerne kom fra „Barbariet“, også kaldet Barbareskstaterne: Marokko, Algier, Tunis og Tripolis (det nuværende Libyen). De hærgede ikke alene handelsruterne i Middelhavet og Atlanterhavet, men angreb ofte også kystbyer for at plyndre og bortføre befolkningen til slaveri. Tilværelsen som slave i Nordafrika var for de fleste et brutalt og livsnedbrydende forløb. Friderich Helt skulle hele dagen slæbe tunge sten foruden den 25 kilo tunge kæde, der skulle hindre ham i at stikke af. I det hårde nordafrikanske klima, der bød på bagende sol, fik han kun meget lidt brød og vand. I den iskolde ørkennat frøs han forfærdeligt, „thi jeg har desværre ikke en skjorte ej heller bukser på mit legeme, så at jeg ved nattetid må fryse som en hund, thi jeg ligger under den åbne himmel både i regn og frost“.

Mødet mellem de danske sømænd og korsarerne var en farlig, men nødvendig forbindelse. Med udgangspunkt i sømændenes lidelser i slaveriet fortælles her om baggrunden for korsarerne, og hvordan og hvorfor den danske stat forsøgte at tackle udfordringen fra de nordafrikanske sørøvere. Det er en fortælling om danske interesser fjernt fra Danmark og om en udenrigspolitik, der benyttede sig af ganske anderledes metoder, end vi i dag er vant til.

Slaveri og dobbeltmoral i 1700-tallet

Slaveri var i 1700-tallet udbredt over store dele af verden. I Danmark var slaveriet formelt afskaffet. Anderledes var det dog i de danske kolonier i Vestindien. Her arbejdede afrikanske slaver i de danske plantager. De afrikanske slaver var blevet fanget i Vestafrika og brutalt revet bort fra deres hjem og siden ført om bord på bl.a. danske slaveskibe. Her døde mange under elendige forhold på den lange tur over Atlanterhavet. I Vestindien ventede dem en skæbne med hårdt arbejde og et liv i fangenskab.

Belært af danske søfolks skæbner i Nordafrika var der ingen i Danmark, der forsøgte at stille spørgsmålstegn ved, at Danmark også selv bedrev slaveri. De danske slaveskibe fik da også forbud mod at nærme sig indsejlingen til Middelhavet, for man skulle nødig selv ende som slave i Nordafrika. Årsagen til denne åbenlyse dobbeltmoral skal ikke alene findes i den økonomiske vinding, hvor den danske kolonidrift i Vestindien manglede billig arbejdskraft, der kunne klare det hårde arbejde og klima.

Det er væsentligt at forstå, at det dominerende menneskesyn i 1700-tallets Europa skarpt rangordnede folk efter race og religion. Europæerne blev betragtet som civiliserede rettroende, mens afrikanerne ansås for at være uciviliserede hedninge. Slaveri var da heller ikke forbudt ifølge Bibelen, og den katolske pave havde endda givet sin tilladelse til den europæiske slavehandel: Afrika blev betragtet som et forfærdeligt sted, og det var ikke unormalt, at slaveriet blev retfærdiggjort med, at slaverne kun kunne få et bedre liv, hvis man tog dem bort fra Afrika.

- Slavemarkedet i
- Algier. Tilfangetagne
- søfolk kunne risikere
- at blive solgt flere
- gange på kort tid.
- Der blev spekuleret i
- slaver.

Foto: Orlogsmuseet.

Læs mere
om 1700-tallets
menneskesyn i „Carl von
Linné og menneskeaben“
side 34

Byen Algier, også kaldet den hvide stad. Til venstre uden for bymuren skimtes en gruppe slaver, der arbejder.
Foto: Orlogsmuseet.

Som enevældig konge forventedes det, at den danske konge beskyttede sine undersåtter. Frederik 4. indførte derfor en forsikringsordning i 1716 – den såkaldte slavekasse. Søfolk og skibe betalte en afgift på tre skilling til slavekassen, når turen gik vestover. Slavekassen fik stor succes og frikøbte fra 1716 til 1736 163 danske søfolk.

Friderich Helt blev aldrig købt fri. Slavekassens forsikring gjaldt kun for danske søfolk på danske skibe. Friderich Helt havde desværre taget hyre på et udenlandsk skib, og så var der ingen hjælp at hente fra den danske stat. I stedet bad Friderich Helt gang på gang sin familie om hjælp, men ingen hjælp kom. I 1734 blev han indlagt på de kristne slavers hospital i Algier og døde. Friderich var indtil sin død uvidende om, at han havde arvet en stor sum penge. Men hverken hans familie eller andre lod arven bruge på at købe Friderich fri.

Sørøvere og kapere – en definition

Sørøveri kan groft sagt defineres som et røveri begået imod skibe eller fra skibe imod personer eller ejendom på land. Sørøveri blev straffet hårdt. Det var ikke unormalt, at sørøvere blev kastet direkte i havet, når de blev fanget. Det var en brutal straf til brutale forbrydere.

Sørøveri kunne også være lovligt. I krigstid kunne stater udstede en statslicens, kaperbrevet, der tillod private skibsredere at bedrive sørøveri imod fjendens handelsskibe. Kaperbrevet beskyttede kaperskibets besætning imod anklager om sørøveri. Til gengæld var der særlige regler for, hvilke skibe der måtte beslaglægges. Danmark brugte i vid udstrækning kapere i Store Nordiske Krig (1709-20).

Hellig krig og kaperi

I løbet af middelalderen spredte islam sig til det meste af Nordafrika. Middelhavet blev dermed kampplads for det kristne Europa og det muslimske Nordafrika og Mellemøsten. Formelt var Barbareskstaterne underlagt Det Osmanniske Rige, der er nutidens Tyrkiet. Men den osmanniske sultan i Istanbul havde ingen indflydelse på barbareskerne, som kastede sig ud i det omfattende sørøveri. Sørøveri var forbudt ifølge Koranen. Dette problem omgik man ved at erklære hellig krig mod alle kristne lande. Dermed var der tale om kaperi.

De nordafrikanske korsarer førte en indbringende forretning. Man anslår, at der i 1700-tallet årligt blev bortført ca. 7500 europæiske slaver til Nordafrika, og at næsten 1,2 millioner europæere samlet set blev taget som slaver i Nordafrika. De tilfangetagne besætninger var mange penge værd, da der var mangel på arbejdskraft i Nordafrika. De rige slaver kunne sågar frikøbes af familierne i hjemlandet. Samtidig besad mange af de europæiske slaver ekspertise på mange områder inden for byggeri, sejlads, skibsbygning, økonomi og militær teknologi.

Her ses en fransk præst, der frikøber kristne slaver fra det frygtelige slaveri, mens den grusomme araber ved siden af tæver sine slaver. Sådanne fremstillinger skaffede mange penge til slavekasserne. I virkeligheden behandlede langt de fleste slaveejere deres slaver ordentligt, da det jo trods alt var en økonomisk investering. *Foto: Orlogsmuseet.*

Frederik 4.s slavekasse

I løbet af 1700-tallet steg antallet af danske skibe, som blev beslaglagt af korsarerne. Danske søfolk nægtede at sejle til Middelhavet. Historierne om de danske slaver i Nordafrika mødte stor forargelse hos den danske befolkning i 1700-tallet. Breve fra søfolk som Friderich Helt nåede frem til de danske menigheder. Der blev samlet ind i de danske kirker til slavernes frikøb, og præsterne prædikede om de barbariske muslimer.

Byen Algier, også kaldet den hvide stad. Til venstre uden for bymuren skimtes en gruppe slaver, der arbejder.
Foto: Orlogsmuseet.

Som enevældig konge forventedes det, at den danske konge beskyttede sine undersåtter. Frederik 4. indførte derfor en forsikringsordning i 1716 – den såkaldte slavekasse. Søfolk og skibe betalte en afgift på tre skilling til slavekassen, når turen gik vestover. Slavekassen fik stor succes og frikøbte fra 1716 til 1736 163 danske søfolk.

Friderich Helt blev aldrig købt fri. Slavekassens forsikring gjaldt kun for danske søfolk på danske skibe. Friderich Helt havde desværre taget hyre på et udenlandsk skib, og så var der ingen hjælp at hente fra den danske stat. I stedet bad Friderich Helt gang på gang sin familie om hjælp, men ingen hjælp kom. I 1734 blev han indlagt på de kristne slavers hospital i Algier og døde. Friderich var indtil sin død uvidende om, at han havde arvet en stor sum penge. Men hverken hans familie eller andre lod arven bruge på at købe Friderich fri.

Gaver for fred

I 1740'erne eksploderede antallet af opbrugte danske skibe, og slavekassens beholdning rakte ikke til at frikøbe dem alle. Den danske stat blev nødt til at finde en anden løsning. I 1746 indgik Danmark en fredsftale med Algier. Algiers hersker, kaldet Dey'en, ville som kompensation modtage en gave bestående af bl.a. 40 kanoner, 4000 bombegranater, 4 morterer, 50 ton krudt, 40 kabeltove, 50 mastetræer, 8000 kanonkugler, 1000 egeplanker samt 1000 fyrretræsplanker. Samtidig skulle Danmark årligt betale en tribut, som bestod af 8000 kanonkugler, 35 kabeltove og 13,5 ton towværk til Algier.

Det var en ganske betydelig betaling, og det kan, set med moderne øjne, virke dybt uretfærdigt, at Danmark blev tvunget til at betale en art beskyttelsespenge. Det skal dog ses i det lys, at eksempelvis Danmark med militærmagt opkrævede store afgifter i Øresund, hver gang et udenlandsk handelsskib passerede igennem. Man kunne groft sagt kalde Øresundstolden for en art formaliseret sørøveri. Aftalen med Algier førte til lignende fredsftaler med de øvrige Barbareskstater.

Terrorbombardementet, der slog fejl

Algier erklærede i 1769 Danmark krig, da Danmark ikke ønskede at forhøje tributten. Det betød, at algierske korsarer igen jagtede danske og norske skibe. I Danmark var holdningen klar. Ville Algier ikke underskrive en ny fredsftale, skulle de have en lærestreg. Man samlede en krigsflåde og udstyrede flåden med to bombarderfartøjer til at bombe Algier by, indtil Dey'en gav efter for de danske krav. Bombarderfartøjer var mindre skibe, der var bygget til at bombardere byer og fæstninger. De var derfor indrettet med store morterer, en type artilleri, der kan kaste bomber ind bag fæstningsvolde og bymure. Men morteren var et meget upræcist skydevåben, så det var helt uundgåeligt, at bomberne ville ramme andet end militære mål. I 1700-tallet bekymrede man sig sjældent om eventuelle civile tab, og slet ikke blandt muslimske korsarer. Et terrorbombardement skulle begynde.

Bombardementet blev en stor fiasko. Man kunne dårligt ramme Algier by, og da bombarderfartøjerne var ved at gå i stykker, opgav man beskydningen. Hjemme i Danmark ville regeringen fortsat give Algier en lærestreg. Nye bombarderfartøjer skulle bygges. Det blev dog aldrig til en ny aktion. I stedet indgik man en ny aftale med Algier.

I krig for handelspolitikken

Når den danske stat betalte barbareskerne store summer, eller sendte flåden af sted på bekostelige straffeaktioner, så var det ikke uden grund. Det var dog ikke søfolkernes lidelser, man bekymrede sig om. Da slavekassen blev oprettet i 1716, skyldtes det, at saltimporten fra Frankrig og Spanien var truet. Man havde i 1740'erne indgået en række handelsaftaler med flere middelhavslande. Derfor var man nødt til at få fred med Algier. Økonomien var igen styrende, da flåden blev sendt af sted i 1770. De neutrale danske skibe

Mødet mellem de danske sømænd og korsarerne var en farlig, men nødvendig forbindelse

I 1797 kom Danmark i krig med Tripolis, der ønskede højere tribut.

Foto: Orlogsmuseet.

Merkantilisme

I dag er den internationale handel præget af frihandel, hvor regeringer ikke forsøger at holde udenlandske varer borte. I 1700-tallet så man anderledes på økonomien. Her førtes en økonomisk politik kaldet merkantilisme.

Under merkantilismen gjaldt det om at beskytte hjemmemarkedet og med alle midler, herunder militære, at forsøge at fremme landets egen handel og produktion. Den merkantilistiske økonomiske filosofi kan koges ned til, hvor stor rigdom (guld og andre ædelmetaller) den enkelte stat råder over.

Under merkantilismen mente man, at verdens totale rigdom var konstant, og at den økonomiske „kage“ ikke kunne blive større. Samarbejde med andre stater var derfor kun interessant, hvis statens egen rigdom voksede mere end konkurrenternes. Det førte ofte til konflikter.

Et eksempel er kapløbet om kolonierne i den nye verden eller Danmarks kamp mod Algerier: Det kan forklare, hvorfor den danske stat i 1700-tallet samlede penge ind til at frikøbe sømænd med, forhandlede fredsaftaler med barbareskerne eller forsøgte at gennemtvinge aftaler med militær magt.

Læs mere
om staternes indbyrdes
konkurrence i
„Det teknologiske kapløb“
side 70

havde under Den Preussiske Syvårskrig (1756-63) tjent store summer, og den danske middelhavshandel var begyndt at tage til i styrke. Denne handel skulle beskyttes.

Danmark var i 1700-tallets begyndelse et udpræget landbrugsland med en meget lille eksport af varer. Som en lille stat havde landet behov for en stærk hær og flåde, hvilket kostede mange penge. Uden en nævneværdig eksport stod kun udenrigssøfarten tilbage som en mulig indtægtskilde. Danske skibe skulle have andel i udlandets behov for søtransport af varer på det internationale marked.

Men ambitionerne om at udvikle den danske udenrigssøfart stod over for et internationalt transportmarked, der i 1700-tallet var meget lukket og præget af monopolisering. De enkelte stater forsøgte at holde udenlandske fragtskibe borte fra fragttransporten imellem Europa og de europæiske kolonier i Amerika og Østen.

Set i denne sammenhæng var Middelhavet og Østersøen de eneste farvande, der var åbne for dansk udenrigssøfart. Fra landene langs Østersøen kom vigtige varer til skibsfarten såsom tjære, hamp til tovværk, hør til sejl, mastetræ og jern. Danske skibe kunne dermed laste varer fra Østersøen, sejle dem til Middelhavet og føre vin, frugt, salt og sukker med tilbage.

I løbet af 1830'erne blev Barbareskstatene tvunget til at opgive sørøveriet. Som den sidste stat krævede Marokko fortsat årlige tributter. I 1845, efter at danske og svenske krigsskibe havde lagt pres på Marokko, opgav Marokko tributter og sørøveri. I 1857 afskaffedes Øresundstolden.

Sørøvere i Somalia i dag

Sørøveriet er på ny blevet en plage for danske handelsskibe. I farvandet ud for Somalia og omkring Afrikas Horn er flere danskejede fragtskibe blevet kapret eller forsøgt kapret. For at beskytte danske skibe og den internationale handel er danske krigsskibe igen i kamp mod sørøvere. Meget har dog ændret sig siden 1700-tallet. I dag er forholdet imellem de enkelte stater reguleret af en lang række traktater og aftaler, som vi samlet kalder Folkeretten. Folkeretten er eksempelvis Genève-konventionen, hvori der er særlige regler for krigsførelse imellem to stater.

I dag er eksempelvis terrorbombardementer i stil med det, den danske flåde forsøgte sig med i 1770, forbudt. Den væsentligste forskel imellem korsarerne og de somaliske sørøvere ligger dog i statsmagten. Korsarerne var i det store hele „lovlige kombattanter“, dvs. at de som kapere havde lov til at opbringe fjendens skibe på statens vegne. I praksis betød det, at udenlandske magter havde en centralmagt at føre krig eller forhandling med. De somaliske sørøvere er først og fremmest civile kriminelle. Det betyder, at det internationale samfund hverken kan angribe sørøvernes hjembyer eller forhandle med dem om tributbetaling.

*David Høyer,
Orlogsmuseet*

Læs mere
om trekantshandlen
i „Teselskabet“
side 62

Årsagen til
den åbenlyse
dobbeltmoral
skal ikke alene findes
i den økonomiske
vinding

Danmark før nationalstaten er fyldt med farlige forbindelser med den store verden. Med udgangspunkt i temaer som kulturmøder, seksualmoral, ytringsfrihed, magt og pest sætter denne undervisningsantologi fokus på, hvordan 1700-tallet umiddelbart virker fremmed for nutiden, men alligevel giver os muligheden for at spejle os i problemstillinger og dilemmaer, som ikke er så fjerne, som man skulle tro.

Antologien rummer artikler fra Orlogsmuseet, Københavns Museum, Nationalmuseet, Statens Museum for Kunst, Statens Naturhistoriske Museum, Medicinsk Museion, Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, Bakkehusmuseet, Handels- og Søfartsmuseet, Industrimuseet Frederiks Værk, Brede Værk og Danmarks Tekniske Museum.

Artiklerne er baseret på museernes samlinger af værker, genstande og historier. Museernes anderledes kildemateriale kan med fordel inddrages i undervisningen som et supplement til grundbogsstoffet. Ud over kildematerialet, som indgår i artiklerne, findes ekstra kildemateriale på www.farligeforbindelser.skoletjenesten.dk

Målgruppen for antologien er gymnasiet og HF, men artiklerne kan også anvendes i folkeskolens ældste klasser.

Til antologien hører et website med kildemateriale, forslag til undervisningsforløb og opgaver samt en oversigt over museernes undervisningstilbud. Besøg websitet på:

www.farligeforbindelser.skoletjenesten.dk

**GOLDEN
DAYS**

BIKUBENFONDEN

